

Cumhuriyet Döneminin İlk Sosyal Demokrat Partisi: Türk Sosyal Demokrat Partisi (1946-1951)

The First Social Democratic Party of the Republican Era: Turkish Social Democrat Party (1946-1951)

Onur Alp YILMAZ

Işık Üniversitesi, İnsan Toplum Bilimleri Bölümü, onuralp.yilmaz91@gmail.com,
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-6158-7165

Öz

Türkiye’de sosyal demokrasi literatürü, CHP’nin ortanın solu açılımını somut olarak yaptığı 1965’ten itibaren ve CHP etrafında şekillenmiştir. Her ne kadar Türkiye’nin kalıcı ve en kapsamlı sosyal demokrat deneyimi CHP örneği olsa da çalışmaların yalnızca bu çerçevede gerçekleşmesi öncül ve küçük ölçekli örneklerin gözden kaçmasına neden olmuştur. Bu da kendi içinde Türkiye’de sosyal demokrasi tarihine ahistorik bakmak gibi bir riski barındırmaktadır. Aynı zamanda bu durum, dünya sosyal demokrasisiyle çağdaş olan Türkiye’deki sosyal demokrat hareketlerin temel argümanlarının evrensel boyutunu tartışma imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de sosyal demokrasi tarihini CHP’nin sosyal demokrat açılımının öncesine götürerek tartışmak hem sosyal demokrasinin evrensel kırılmalarının Türkiye’ye yansımalarını keşfetmek hem de Türkiye’deki sosyal demokratların bu kırılmalara Türkiye’nin güncel durumunu gözeterek nasıl tepki verdiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden 1946 kuruluşlu Türk Sosyal Demokrat Partisi’nin tarihine odaklanan bu çalışma, partinin öncülü olan Osmanlı Sosyal Demokrat Fırkası’nın tarihinden söz ederek başlayıp, bu partinin ardılı olan Türk Sosyal Demokrat Partisi’nin ilk örneklerle ne gibi süreklilikler taşıdığını da incelemektedir. Türk Sosyal Demokrat Partisi’nin tarihi üzerinden çok partili hayata geçişe ve Türkiye’nin o dönemki sorunlarına sosyal demokratlar gözünden alternatif bir bakış imkânı da sunan bu çalışmanın ana odak noktaları ise sosyal demokratların Türkiye’ye neler vadettiği ve parti girişimlerinin nedenlerini tartışmak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Demokrasi, Sosyal Demokrat Fırka, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cemil Alpay.

Abstract

Social democracy literature in Turkey has been shaped around the CHP since 1965, when CHP manifested its left-of-center outlook in theory and practice. Although Turkey's permanent and most comprehensive social democrat experience is the CHP case, the fact that the studies were focused only on this framework caused the preliminary and small-scale examples to be overlooked. This in itself carries the risk of looking at the history of social democracy in Turkey as ahistoric. At the same time, this situation eliminates the possibility of discussing the universal dimension of the main arguments of the social democratic movements in Turkey, which has been contemporary with the world's social democracy. Therefore, discussing the history of social democracy in Turkey by taking it before the CHP's social democratic opening is important both in terms of exploring the reflections of the universal ruptures of social democracy on Turkey and understanding how the social democrats in Turkey reacted to these ruptures by considering the current situation in Turkey. This study, which focuses on the history of the Turkish Social Democratic Party, which was founded in 1946, starts by arguing the history of the Ottoman Social Democrat Party, the predecessor of the party, and also examines what kind of continuities the successor of this party, the Turkish Social Democrat Party, has with its predecessor. The main concentration of this study, which offers an alternative view to the transition to multi-party life and the problems of Turkey at that time through the history of the Turkish Social Democrat Party, has been to discuss what the social democrats promised Turkey and why the party initiatives were not successful.

Key Words: Social Democracy, Ottoman Social Democratic Party, Turkish Social Democratic Party, Republican People’s Party, Cemil Alpay.

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında terminolojiye giren sosyal demokrasi, ilk olarak işçi örgütleri tarafından kullanılmıştır. 1848 Devrimi'nin ortaya çıkardığı bir kavram olan sosyal demokrasi, yıllar içinde bugün kullanıldığı anlama ulaşması, özel mülkiyeti reddetmektense devletin ekonomiye müdahaleleri vasıtasıyla emekçiler adına dönüşün vadeden ve tekelleşen sektörlerin kamulaştırılmasını savunan bir ideolojiye dönüşmesi uzun yıllar süren tartışmaların ardından olmuştur.¹ Özellikle Almanya'da sosyal demokrasinin sembol isimlerinden olan Eduard Bernstein'in Marksizm mirasını eleştirmesi ve sınıf kavgası, şiddet, kapitalizmin önlenemez çöküşü ve proletarya diktatörlüğü gibi tezleri bir kenara bırakarak, özellikle Kautsky'le girdiği tartışmalarda ortaya koyduğu biçimde, Hegel'in Marksizm'in sırtına yüklediği bir yük olarak gördüğü diyalektik materyalizm yerine Kant'ın eleştirel yaklaşımını benimsemiştir.²

Osmanlı'da ise sol hareket özellikle Türkler arasında sınırlı ve geç bir gelişim göstermiştir. Bunun birden fazla sebebi olduğu ifade edilebilir. İlk olarak Osmanlı özellikle 1896 tarihli Enternasyonal kararına göre ulusların kendi kaderini tayin hakkının tanınmasından kaynaklı olarak sosyalist düşünceden şüphe duymuştur. Nitekim Osmanlı içindeki azınlık grupların sosyalist hareketle daha erken tanışmaları ve bu doğrultuda faaliyet gösteren örgütlerin daha geç olması da bu karardan bağımsız değerlendirilemez.³ Bu kararın Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmak isteyen uluslar için cezbedici olduğu ifade edilebilir. Üstelik bu karar yalnızca ulusal sorunlarına hitap etmiyor, aynı zamanda bir sistem eleştirisi sunarak onlara alternatif bir kalkınma stratejisi de vadediyordu.

Benzer bir süreç Türkler için de yaşanmıştır. Üretim tarzı açısından Batı'dan farklı olarak sanayileşmesi son derece sınırlı kalan Osmanlı'da ne dört başı mamur bir Türk burjuvaziden ne de proletaryadan bahsetmek mümkündür. Sınırlı olarak gelişmiş olan proletarya arasında da etnik bölünmüşlük dolayısıyla sınıf bilinci ortaya çıkmamıştır.⁴ Ziya Gökalp başta olmak üzere bir bölüm Osmanlı-Türk aydını geri kalmışlığa çözüm bulmak için pozitivist-korporatist bir görüş benimseyerek organik işbölümü üzerinden toplumun ve devletin kalkındırılabilceğini düşünürken,⁵ Şefik Hüsnü, Hüseyin Hilmi ve Ethem Nejat gibi isimler ise Osmanlı'nın çıkışını diyalektik ve tarihsel materyalizmin rehberliğinde olabileceğine inanarak bu yönde çözümler üretmeye başlamışlardır. Bu rehberliğe duyulan ihtiyaç, Osmanlı'nın makus geri kalmışlığını gidermek üzerinden şekillenmiştir. Nitekim Belge, onların sosyalizme meyledişinin sebebini Marksist literatürün anti-empyralist karakterine bağlamıştır.⁶

Timur, Osmanlı-Türk sosyalistlerinin sınıf odaklı ve eşitlikçi bir eğilimden ziyade uluslararası sömürge ilişkilerinden sıyrılarak ulusal kurtuluş ve kalkınmayı temin etmeyi önceliklelerini ifade ederken,⁷ Belge ise bu durumun yer yer milliyetçiler ve sosyalistler arasındaki sınırları bulanıklaştırdığını vurgulamıştır.⁸ Dolayısıyla, özellikle 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından başlayan Türkiye'de sosyalist partileşmeler Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Türkiye Komünist Fırkası gibi cılız girişimlere, bir de sosyal demokrat parti eklenmiştir: Sosyal Demokrat Fırka. Her ne kadar herhangi bir örgütlenme emaresi göstermese de bu fırka, dünyada sosyal demokratlar ile komünistlerin mutlak kopuşlarını yaşadığı bir dönemde üretim araçlarında kamulaştırılmayı savunmak yerine, tekellerin kırılması ve işçilerin sermaye sınıfına karşı korunaklı hâle getirilmesi gibi sosyal demokrat anlamda revizyonist talepleri dillendirdiği için önem taşımaktadır.⁹ Bu

¹ Berman 1998, 4.

² Yılmaz 2021, 110.

³ Ahmad 2010, 17.

⁴ Ahmad 2010, 16.

⁵ Parla 2009, 76.

⁶ Belge 2008, 29.

⁷ Timur 1986, 15.

⁸ Belge 2008, 30.

⁹ İleri 1998, 39.

fırka, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok partili hayata geçilmesiyle beraber Türk Sosyal Demokrat Partisi (TSDP) olarak yeniden siyaset sahnesindeki yerini almıştır.

Dolayısıyla bu makalenin mihrini oluşturacak olan TSDP'nin incelenmesi birçok açıdan önem arz etmektedir. Her şeyden önce Türkiye'de sosyal demokrat geleneği Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki "ortanın solu" cereyanıyla başlatma eğilimi yaygındır ve bu alandaki çalışmalar hep bu çerçevede yoğunlaşmıştır.¹⁰ CHP'ye odaklanan bu çalışmaların haricinde Türkiye'de sosyal demokrasinin tarihini bir bütün olarak ele alan Sarıtaş gibi yazarlar da vardır.¹¹ Buna ek olarak, Türkiye'deki siyasi partileri bir bütün olarak inceleyen ve bu esnada TSDP'ye de sınırlı da olsa yer veren Tunaya¹² gibi yazarların yanında, sol hareketlerin içinde TSDP'den bahseden Tevetoğlu¹³ ve Landau¹⁴ gibi yazarlar da vardır. Ancak bu çalışmalardan hiçbirinin ana odağı TSDP olmamıştır. Bu yüzden tartışmayı CHP'yle ya da diğer sol hareketlerle sınırlı tutmayan ve öncül bir hareketle ilgilenme iddiasındaki bu çalışma, gelecek çalışmalar açısından Türkiye'de sonraki yıllarda başlayan sosyal demokrasi cereyanlarını öncülleriyle mukayeseli bir perspektifte değerlendirmek açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da sosyal demokrasi rüzgarının estiği bir dönemde Türkiye'de çağcıl olarak kurulmuş bir parti olan TSDP'nin programı ve söyleminin Batı sosyal demokratlarıyla uygun olup olmadığını değerlendirmesi de yine bu çalışmanın literatüre sunma iddiasında olduğu katkılardan biridir. Üç bölümden oluşan bu makalenin ilk bölümünde TSDP'nin öncülü niteliği taşıyan Sosyal Demokrat Fırka'dan (SDF) bahsedilmiştir.

1- Sosyal Demokrat Fırka

Osmanlı dönemindeki ilk sosyal demokrat oluşum olan SDF, 22 Aralık 1918'de kuruluş evraklarını yetkili makamlara arz etmiş ve 6 Ocak 1918'de faaliyetlerine başlamıştır. Partinin kurucuları Dr. Hasan Rıza Bey (Başkan), Kâzım Bey (Başkanvekili) Yorgaki Efendi (Genel Sekreter), Dr. Lebib Bey (Genel Sekreter Yardımcısı), Cemal Efendi (Sayman) ve Salim Bey (Sayman Yardımcısı). Üyeler: Mehmet Esat Bey, Muallim Osman Nuri Bey, Muallim Abdullah Bey, Cemil Bey, Hamdi Bey, İbrahim Bey ve Kaptan Seyit Ali Efendi şeklindedir.¹⁵ Sosyal Demokrat Fırka da tıpkı Cumhuriyet Dönemi'ndeki ardılı olan TSDP gibi yayın organı ya da örgüte sahip olamamıştır. Fırka, her ne kadar kongre niteliği taşıyan iki toplantı yapsa ve tarihleri belli olmayan bu kongrelerden birinde Cemil Bey (Alpay) Hasan Rıza'nın yerine liderliğe seçilmiş olsa da fırkanın görüş ve faaliyetleriyle ilgili kaynak, yayın organı olmaması dolayısıyla sınırlı kalmıştır. Fırka, 1919 seçimlerinde Parti lideri Hasan Rıza Bey, Başkanvekili Halit Paşa, Kazım Bey ve İbrahim Bey'le yarışmış, ancak adaylardan hiçbiri Meclis-i Mebusan'a girememiştir.¹⁶ Ancak fırka, İzmir'in işgalinin ardından toplanan Birinci Saltanat Şurası'nda bizzat lideri Hasan Rıza Bey tarafından temsil edilmiştir. Hasan Rıza'nın burada yaptığı konuşma, ülkenin işgal altında bulunduğu yıllarda sosyal demokratların ülke için düşündükleri çıkışı gösterme açısından da önem taşımaktadır:

Vilson sosyal demokratır ve sosyalistler her suretle milletlerin müdafaasına hizmet ederler. Acizlerinin fırkası namına milli teşebbüsümüzü arza cesaret ediyorum. Bir milletin mukadderatının tayini o milletin ferdleri arasında adaletin yayılması ile olur ve bu iki vakit geçmiş olsun veya olmasın adl ve hak her yerde top ve tüfekten daha evvel gelir. Top ve tüfek bir noktaya kadar gider. Yüksek meclise arzolunan hususlara kat' i bir netice verilmek lazımdır. O netice de mutlaka bu mülk ve milletin yani bu masum Türklerin müdafaasıdır. Zira sosyalistler Türkler aleyhinde değil lehindedirler iyi bilmelidir ki küçük bir zümrenin yaptıkları ile bütün masum Türk milleti itham edilemez. Yalnız bunu müdafaanın yolunu bilmeli, bunu müdafa için lüzumlu vasıtalarla mücehhez bulunmalıdır. Bu zamanda muhterem bir kabineye malikiz. Fırkanın namına arzihale cüret ettiğim mesele yalnız bir noktada kalır o da zaman

¹⁰ Emre 2013, Tütüncü Esmer 2006 ve Yaşlı 2020.

¹¹ Sarıtaş 2006.

¹² Tunaya 1995.

¹³ Tevetoğlu 1967.

¹⁴ Landau 1978.

¹⁵ Tunaya 1988, 230-231.

¹⁶ Tunaya 1988, 231.

geçmek üzere bulunduğundan cereyan eden vakalar için hatta İstanbul dahi dahil olduğu halde bir an evvel lüzumlu vasıtaların hazırlanmasını ve Türk milletinin masum olduğunu fazl ve kemal erbabına ve bilhassa Wilson'a duyurulmasını rica eder, sözlerime burada son veririm.¹⁷

Dolayısıyla SDF'nin bir ulusal kurtuluş mücadelesinden, Mondros Mütarekesi'nin ardından oluşan konjonktürde Wilson Prensipleri'nin getirdiği hava ve özellikle de Wilson'un ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmasında "ulusların kendi kaderini tayin hakkı"nın (self-determinasyon) Batılı devletler tarafından tanınmasını tavsiye etmesi¹⁸ dolayısıyla Amerikan yanlısı bir tutum izlemeyi önerdiği ifade edilebilir. Hasan Rıza Bey'in Wilson'u sosyalist-sosyal demokrat kabul eden yanılığının nedeninin de self-determinasyon hakkının önce Lenin ve sosyalistler tarafından tanınmasından kaynaklı olduğu belirtilebilir. Ancak bu iddianın Wilson'un düşünceleri arasında da yer almasının nedeni onun sosyalist olması değil, aksine özellikle bağımsızlık peşinde koşan ulusların kendilerinin self-determinasyon hakkını tanıırken aynı zamanda da dünyadaki eşitsiz gelişmenin sebebi olarak sunulan kapitalizme de alternatif bir kalkınma modeli sunan sosyalizmden etkilenmesinin sonucunda bu etkiyi kırmaktır. Başka bir ifadeyle Wilson, bu ilkeyi zımni olarak da olsa hem kabul edip hem de Avrupalı liderlere tavsiye ederek bağımsızlık peşinde koşan ulusların üzerindeki sosyalist ve Sovyetik etkiyi kırmak istediği vurgulanabilir. Aynı zamanda Hasan Rıza'nın Saltanat Şurası'ndan iyi bir kabine çıkabileceğine dair inancı da hem onun Anadolu Hareketi'ne olan mesafesini hem de makam arzusunu gösterir. Nitekim bu dönem fırkayla ilişki kurmuş olan Ziyetullah Nuşirevan (Zenon)¹⁹, partiyi şöyle tanımlamaktadır:

Sosyal Demokrat Fırkası Merkez-i Umumisi'nin, içtimai inkılaba ve amele menafiine hadim ananeleri azınlıkta idi ve binaenaleyh, amelelerin hayli incizapları olduğu halde, ilerletmek mümkün olamıyordu. Sırf siyasi mevki ve menfaat için, fırka teşkiline iştirak etmiş olan Doktor Hasan Rıza, Halit, Dava Vekili Vasfı Tayfur vs. gibi büyük burjuvaların yamakları, uşakları ve küçük burjuva olmaya çalışan yardakçılar, firkanın emekçileşmesine, inkılapçılışmasına mani olmaya çalışıyorlar; inkılapçı unsurları dahili mücadele ihtiyacı karşısında bırakıyorlardı.²⁰

Fırka programının dokuzuncu maddesinde açıklandığına göre firkanın amaçları, işçilerin ve çiftçilerin çalışma hayatlarının sosyal demokrat prensiplere göre yeniden düzenlenmesi, işçilerin iktisadi ve siyasi olarak patronların vesayetinden kurtulmaları için iktisadi ve siyasi hayatın sosyal demokrat prensiplere dayanarak tanzim edilmesi, bu doğrultuda işçilerin sendikalar aracılığıyla örgütlenmeleri, uluslararası sosyal demokrat örgütlere üye olunması ve işçilerin patronlara karşı korunması için ihtiyaç sahibi olan tüm işçilerin desteklenmesidir.²¹ Dolayısıyla bu amaç, bir yandan sosyal demokrasinin kapitalizmin yıkılmasını değil, kapitalist sistemin dayanışma ve örgütlenme ağları vasıtasıyla ehlileştirilmesini öngören ve Marksizm'den farklılaşan o günün güncel yorumuyla örtüşürken, diğer yandan da Marksizm'in yalnızca işçileri kapsama kaygısını bir kenara bırakarak, tıpkı Batılı sosyal demokratların yaptığı gibi köylüleri de lehine dönüşüm talep ettikleri kapsama dahil etmiştir.

Her ne kadar Tevetoğlu²² firkanın İkinci Enternasyonal'e bağlı olduğunun anlaşıldığını ve programlarının da Belçika sosyalistlerinin programının bir tercümesi olduğunu ifade etse de SDF'nin kurulduğu yıllarda İkinci Enternasyonal dağılma noktasına gelmişti. Nitekim bu nokta, çok daha erken başlayan tartışmaların bir sonucuydu. Bu tartışmaların içinde sosyalistler ve sosyal demokratlar arasında köylülere bakış, kapitalizme yaklaşım ve mücadele yöntemleri, bireye bakış ile burjuva demokratik rejiminde bir hükümette yer alıp almama gibi konular vardı.²³ SDF'nin bu konularda takındığı ve yukarıda belirtilen tavırlar ise revizyonistlerin, yani sosyal demokratların düşüncelerinin bir uzantısı

¹⁷ Gökbilgin 2011, 118-119.

¹⁸ Bauböck 2005, 101-104.

¹⁹ Zenon, II. Meşrutiyet yıllarının Türkçülerinden olsa da Mütareke dönemiyle beraber sol siyasetin saflarına katılmış ve Dr. Hasan Rıza Bey tarafından kurulan SDF'nin de merkez komitesinde yer almıştır. Lakabı, adı ve soyadının Osmanlı Alfabesiyle baş harflerinin birleştirilmesinden gelir. Teori Dergisi (Ocak 2007). Çevrimiçi Erişim: <https://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/haberler/teori-dergisi-ocak-sayisinda-milliyetci-ilk-ve-halkci-ilk-bolunmesi-10257> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022).

²⁰ Nuşirevan 1977, 124.

²¹ Tunaya 1995, 233.

²² Tevetoğlu 1967, 66.

²³ Yılmaz 2021.

olarak görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'nın sınırlı sayıdaki sosyal demokratının o günün çağdaş sosyal demokrat literatüründen haberdar olarak partinin isim seçimini yaptıkları ifade edilebilir. Doğal olarak bu seçim sosyal demokratların kendilerini Bolşevizm'le ayrıştırma çabalarının bir sonucudur. Dolayısıyla Hasan Rıza Bey'in self-determinasyon ilkesine yaptığı atıfta referansının Lenin değil de ABD Başkanı Wilson olması da bu bilinçli tercihin, kapitalizmi ıslah etme, ancak yıkmama düşüncesinin bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Tunçay'ın ifadesine göre, işçiler arasında kötü bir varlık göstermeyen, hatta bir ara 2000 kadar üye toplamayı da başaran fırka, Milli Mücadelenin başarıya doğru ilerlediği 1922 yazında önce işçilerin sonra da paşaların ayrılmasıyla beraber çökmüştür. Bu çöküşün ardından Hasan Rıza Bey, Cumhuriyet döneminde de ilki Temmuz 1924, ikincisi ise Eylül 1930'da olmak üzere iki kez daha partisini diriltme girişiminde bulunduysa da izin alamamış ve son olarak 1931 seçimleri için listede açık bırakılan dört adaylıktan birine talip olmuş, ancak listede kendisine yer bulamamıştır.²⁴ Türkiye'de sosyal demokrat adıyla yeniden bir parti kurulması, ancak aşağıda açıklanan konjonktürün bir sonucu olarak Türkiye'nin çok partili hayata geçiş kararıyla, 1946'da Demokrat Parti ve Milli Kalkınma Partisi gibi açılan birçok başka partiyle beraber mümkün olmuştur.

2- Birinci TSDP Dönemi

TSDP'nin fiili açılış tarihi, 9 Mart 1946'dır.²⁵ Aslında İçişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazmış olduğu 4 Mayıs 1946 tarihli "Türk Sosyal Demokrat Partisi'nin Faaliyetleri Hakkında" başlıklı raporda belirtildiğine göre, Partinin faaliyetlerine 14 Aralık 1945 tarihinde izin verilmiştir.²⁶ Alpay, partinin "Eski Sosyal Demokrat Partisi Lideri" titriyle imzaladığı kuruluş dilekçesinde yeni partiyle Osmanlı Sosyal Demokrat Fırkası arasında bir süreklilik ilişkisi kurmuştur:

Memleketime ve milletime hizmet etmek maksad ve gayesi ile evvelce kurmuş bulunduğum Sosyal Demokrat Partisi adındaki siyasi cemiyeti bu kere ihyaen (Türk Sosyal Demokrat Partisi) adı ile yeniden kurdum.²⁷

Ancak ardından CHP Genel Sekreterliği tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilen "Merkezi İstanbul olmak üzere (Sosyal Demokrat) adıyla bir parti kurulmasına izin verildiği haberi alınmıştır. Haber doğru ise bu partinin program ve ana tüzüğü'nün birer örneğinin parti genel sekreterliğine gönderilmesini müsaadelerinize rica eder, derin saygılarımı sunarım"²⁸ şeklindeki bir talep yazısına İçişleri Bakanlığının verdiği cevaptan partinin ancak Mart ayında faaliyete geçmesinin sebebi anlaşılmaktadır. İçişleri Bakanlığı tüzüğü'nün bir örneğini CHP Genel Sekreterliğine gönderirken, parti tüzüğü'nde çeşitli eksiklikler bulunduğunu, İstanbul Valiliğinin 14 Mart'ta faaliyetlerine izin vermesine ve 29 Aralık'ta partinin kuruluşunu tescillemesine rağmen bu eksiklerin tamamlanması için İstanbul Valiliğine talimat verildiği ifade edilmiştir.²⁹ İçişleri Bakanlığı tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen tüzükte yanına çarpı koyulan maddeler ve altı çizilen kelimelerin olası "eksiklikler" olarak görüldüğü ve değiştirilmesi istendiği ifade edilebilir. Bu, dönemin ruhunu anlamak açısından da önemlidir.

Programın üçüncü maddesindeki "Vatandaşların söz, vicdan, fikir, yazı hürlüklerine, mesken ve şahıs dokunulmazlığına, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin kayıtsız şartsız saygı göstermek" maddesinin yanına çarpı koyularak, söz, vicdan, fikir, yazı, mesken ve şahıs ile din ve mezhep kelimelerinin altı çizilmiştir. İlk olarak burada tüm vatandaşların söz, vicdan, fikir, yazı özgürlüklerinin tanınmasıyla ilgili kaygı, Türkiye'nin üzerinde yoğun şekilde hissettiği Sovyet baskısından bağımsız değerlendirilemez. Zaten partinin faaliyetlerine izin verilmesinden çok kısa bir süre önce sol eğilimli Tan Matbaası'nın bir grup tarafından tahrip edilmesi olayından da anlaşıldığı gibi, bu dönemde sol grupların da ifade özgürlüklerini bütünüyle tanımak anlamına gelebilecek böylesi bir madde iktidar tarafından kabul edilemezdi. Ayrıca bu dönemde Türkiye, henüz Sovyetleri kendi açısından bir tehdit

²⁴ Tunçay 2009, 79-83.

²⁵ "Sosyal Demokrat Partisi Dün Tokatlayanda Yapılan Bir Törenle Siyasi Hayatımıza Katıldı", *Vakit*, 10 Mart 1946.

²⁶ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

²⁷ Tevetoğlu 1967, 536.

²⁸ CB DAB C. 490-1-0-0/437-1813-1.

²⁹ CB DAB C. 490-1-0-0/437-1813-1.

olarak görmeyen Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) de ülkede ciddi bir "komünist tehdit" olduğuna ikna çabasına girerek, sol hareketleri bastırma yoluna gitmişti.³⁰ Dolayısıyla sol hareketlerin topyekûn üzerine gidildiği böyle bir dönemde bu vurguların hoşnutsuzluk yarattığı ifade edilebilir.

Madde üçün altında vurgulanan "İşçilerin, çiftçilerin hayat şartlarının iyileştirilmesi ve geleceklerinin güvence altına alınmasını sağlamak için gerekli sosyal teşkilleri vücutte getirmek" maddesinin de altı çizilmiştir. Bu madde, Cumhuriyet'in temellerini oluşturan ve sınıf çatışmasının, hatta sınıfların varlığını reddederken mesleklerin varlığını kabul eden işbölümüne ve toplumsal ahenk kavramlarına dayanan solidarist anlayışla çelişmektedir. Bunun yanında Marksizm'in yalnızca işçiler lehine dönüşümü içeren ve köylüleri reaksiyoner gören Ortodoks yaklaşımın aksine, lehine dönüşüm düşünülen kesimlerin içine çiftçilerin de dahil edilmesi, partinin o günün güncel sosyal demokrat hareketin söylem ve pratikleriyle uyum içinde olduğunu göstermektedir. Yine benzer biçimde, "Bütün işçilerin (kol ve kafa emekçileri), çiftçilerin işbölüm ve birliğinin bütün sosyete kurullarının (sosyal demokrat ilkelere göre düzenlenmesi); sosyal fonksiyonları kapitale dayanan patron, ortaklık ve sair şahsiyetlerin sosyete içerisindeki rol ve faaliyetlerinin (sosyal demokrat prensiplere uygun olarak ayarlanması), tarım, ticaret, endüstri gibi ekonomik bünyeye dahil bütün alanlarda da (sosyal demokrat temellerine dayanılması)" alt başlıklarının tamamının yanına çarpı konularak "sosyal demokrat" ifadesinin altı çizilmiştir.

Aynı doğrultuda, "Zirai, sınai ve iktisadi (sendikalar teşkili) bunların kooperatifler hâlinde birleştirilerek istihlal ve istihlakdeki iş ve çıkar birliklerinin sağlanması, tarımda köylülerin teşebbüslerine dayanan ve aynı zamanda aralarında geniş iş birliğini sağlayan teşkilere bağlanması, toprak reformünün tekrar gözden geçirilmesi ve daha yeni uygun esaslara göre yapılması, işçilerin ve çiftçilerin hukuklarını korumak ve işsizlik, hastalık, kaza vesair hallerde bakım ve maiyetlerini sağlamak için aralarında yardımlaşma dernekleri kurulması, kadınların çalıştırılması, sistemin ekonomik ve sosyal şartlara uygun olarak ayarlanması" alt maddelerinin de yanına çarpı atılarak özellikle "sendika teşkili" ifadesinin altı vurgulu biçimde çizilmiştir. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi solidarist toplum anlayışına aykırı düşen ve olası bir sınıf ya da cinsiyet çatışmasını anımsatan her türlü maddenin altı çizilerek bu tür bir çatışmayı anımsatan her maddenin dönemin yasalarına uygun biçimde yumuşatılması istenmiştir. Nitekim bu dönem, Ziya Gökalp'in "Millî İktisat"ın kuruluş aşamalarından ilkinin, yani millî bir sermaye ve millî bir burjuvazinin yaratılmasıyla ilgili fikrinin yürürlükte olduğu dönemdir. Dolayısıyla bu dönem, sermayeyi pozitif, işçileri negatif olarak kayıran iş kanunları yürürlükte ve henüz, Gökalp'in düşüncesine göre ikinci aşama olan, sosyal adaletin sağlanacağı günlere gelinmemiş ve o düzeyde bir sermaye birikimi sağlanmamıştır.³¹

Nitekim ardından hazırlanan ve basılan parti programında bu vurguların ekseriyetinin çıkarıldığı görülmüştür. Örneğin, "sosyal demokrat" vurgusu içeren tüm maddeler kaldırılmıştır. Yine "bütün işçilerin (kol ve kafa emekçileri)" ifadesinin yerine, "kol ve kafa ile çalışan bütün vatandaşlar" şeklinde bir ifadeyle içerik sınıfsal vurgusundan arındırılmıştır.³² Dolayısıyla tüm bu değişiklikler yapıldıktan sonra partinin fiili açılışını gerçekleştirdiği ifade edilebilir. 14 Aralık 1945'te resmî kuruluşuna izin verilmesine rağmen "eksiklerini" tamamlaması için ek süre verilen parti, açılış toplantısından evvel 6 Mart tarihinde gazeteye ilan verilerek, partinin 9 Mart Cumartesi günü saat dörtte Tokatlayan Oteli'nde kuruluş toplantısı düzenleneceği kamuoyuna duyurulmuştur.³³ Alpay, partinin açılışından önce Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu da bilgilendirmiş ve gönderdiği telgrafta şöyle yazmıştır: "Partimizin açılma töreni vesilesile partili arkadaşlarımızın saygılarını arz ederim."³⁴ Partinin kurucu lideri ise 1918'de Dr. Hasan Rıza tarafından kurulan ve 1920'de kendisin fesheden Sosyal Demokrat Fırka'nın da liderlerinden ve başkanlarından olan Cemil Arif Alpay'dır.³⁵ Partinin kurucusu Alpay, açılış toplantısında partinin ana gayelerini şöyle açıklamıştır:

³⁰ Örnek 2015.

³¹ Toprak 1995.

³² TSDP 1946, 4-5.

³³ Cumhuriyet, 6 Mart 1946.

³⁴ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

³⁵ Tevetoğlu 1967, 536.

Türk varlığının Milli Şefi İnönü'nün demokratik ve sosyal inkişafımıza bahşettiği bu idealimizi fiilen tahakkuk heyecanını büyük bir zevkle tatmaktayız. Partimiz dahili siyasette kayıtsız şartsız fert mesaisini kabul ve mukaddes sayar.³⁶

Bu yolla Alpay, hem İnönü'nün 1945'te TBMM'nin açılış konuşmasında Türkiye demokrasisinin en büyük eksiğinin bir muhalefet partisinin yokluğu olduğu yönündeki açıklamasına³⁷ işaret ederken, partinin meşruiyetini “*Milli Şef*” üzerinden sağlamaya çalışmış hem de fert hürriyeti ve piyasacı bir vurguyla kendisini sosyalist solla ayırıştırma çabası göstermiştir. Ancak Alpay'ın bu çabalarına rağmen, İçişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı telgraftan anlaşıldığına göre, 28 Mart'ta kapatılmıştır.³⁸ Cumhuriyet'e göre, partinin kapatılma gerekçesi, tüzüğünün aksine milletlerarası ilişkiler kurması ve özellikle de Bulgar sosyal demokratlarıyla yakın ilişkilere girmesi olmuştur. Çünkü o dönemin kanunları, Cumhuriyet'in ifadesiyle, “*kökü dışarıda olan kurumların*” faaliyetlerine izin vermemektedir. Aynı tarihli gazetede ayrıca, 20 günlük faaliyet süresinde partinin hiç üye kaydı yapamadığı da belirtilmiştir.³⁹ Toker'e göre, bu partinin sonunu Alpay'ın iç siyasete odaklanarak örgütlenme faaliyetlerine girişmektense yurtdışında partiyle paralel ideolojik doğrultusu olan gruplarla ilişkiler kurması olmuştur. Onun aktardığına göre, Alpay'ın Bulgar sosyal demokratlara yazdığı mektup bir Bulgar gazetesi olan Nerot'ta yayınlanınca parti kapatılır.⁴⁰ Ancak bu iddialara rağmen, Emniyet Genel Müdürlüğünün Başbakanlığa yazdığı mektup, partinin kapatılmasının ele geçirilen başka bir mektuptan kaynaklandığına işaret etmektedir. Her ne kadar mektupta partinin kuruluşundan itibaren içeride örgütlenme faaliyeti yürütmeden diğer ülkelerdeki ideolojik akrabalarıyla ilişki kurma çabasından rahatsızlık dile getirilse ve “*Arjantin, Sofya ve Viyana*” sosyalist partileriyle ilişki kurduğu belirtilse de, partinin kapatılmasına sebep olan mektup, Alpay'ın Viyana sosyalistlerine yazdığı mektup olmuştur. Alpay, 5 Mart 1946 tarihli bu mektubunda şöyle yazmıştır:

Uzun seneler siyasi hayattan uzak bulduktan ve binlerce istirap ve zorluklar neticesinde Türk Sosyal Demokrat Partisi faaliyete geçmiş bulunuyor. Ve bu suretle de insaniyetin aydın yoluna doğru doğru ilk adımını atmış bulunuyor. Sizler tarafından hüsnü kabul göreceğinden ümitvar olduğundan bizim Sosyal Demokrat Kardeşlerimiz size elimizi uzatıyoruz. Biz kalplerimiz aynıdır. Hedefimiz insaniyeti saadete ulaştırın bir siyaseti temin etmektir. Dostane saygılarımızın kabulünü temenni ederiz.⁴¹

Bu mektubun Cemiyetler Kanunu'nun 10. Maddesiyle⁴² çeliştiğini ifade eden İçişleri Bakanlığı, bu maddenin uluslararası ilişki kurmayı yasakladığını ve dolayısıyla partinin faaliyet belgesinin iptal edildiğini belirtmiştir.⁴³ Dolayısıyla TSDP, “*kökü dışarıdaki ideolojiler*”den birini temsil ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Partinin kapatılmasının ardından Başbakanlığa yazdığı mektupta parti lideri Alpay şu ifadeleri kullanmıştır:

Bugün İçişleri Bakanlığının 28/3/1946 tarihli 18088 sayılı emrile Türk Sosyal Demokrat Partisinin merkezi kapatılmıştır ve İstanbul Zabıtasınca müsadere edilmiştir. Partimizin faaliyeti Cemiyetler Kanununa ve Nizamnamesine temamilen uygundur. Bakanlığın vaki hareketini demokrasi esaslarına katıyen muhalif görür protesto ederim.⁴⁴

³⁶ “Sosyal Demokrat Partisi Dün Tokatlayanda Yapılan Bir Törenle Siyasi Hayatımıza Katıldı”, *Vakit*, 10 Mart 1946.

³⁷ “Cumhurbaşkanımızın Tarihi Nutku”, *Vatan*, 2 Kasım 1945.

³⁸ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

³⁹ “Sosyal Demokrat Partisi Kapatıldı”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1946.

⁴⁰ Toker 1990, 106.

⁴¹ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

⁴² 1938'de kabul edilen Cemiyetler Kanunu'nun 10. Maddesi şöyledir: “Merkezi yurd dışında olan bir cemiyetin Türkiyede şubesi açılmaz. Arsiulusal maksadlarla cemiyet kurulamaz.” Bkz. *Resmî Gazete*, 14 Temmuz 1938.

⁴³ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

⁴⁴ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

3- İkinci TSDP Dönemi

İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın Başbakanlığa yazdığı bir telgraftan anlaşıldığına göre, partinin kapatılmasının ardından İçişleri Bakanlığına başvuran Alpay, TSDP'nin amacının “*vatani ve milli*” olduğunu ifade etmiş ve vesikasının geri alınması için de İstanbul Valiliğine başvurmuştur. 25 Nisan 1946 tarihli dilekçesiyle de partisini yeniden faaliyete geçmesi için İçişleri Bakanlığında talepte bulunmuştur. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı, yeniden parti tüzüğünü incelemeyen geçirecek partinin faaliyetlerine 3 Mayıs 1946 tarih ve 24984 sayılı kararla yeniden izin vermiştir.⁴⁵ Burada dikkat çekici olan nokta, iki TSDP girişiminin de Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP'nin 10 Mayıs 1946 tarihli 2. Olağanüstü Kurultayı'nda yaptığı konuşmadan önce kurulmasıdır. İnönü, bu konuşmasında sınıfa dayanan cemiyet kurulmasını yasaklayan hükmün parti programında kalmakla beraber, sınıf esaslı cemiyetlere kanun vasıtasıyla engel olunmayacağını belirterek çok partili hayatın sınırlarının sol adına genişletileceğini ima etmiştir.⁴⁶ İnönü'nün bu konuşmasının ardından peşi sıra sosyalist partiler kurulmuştur.⁴⁷ TSDP'nin partilileşme girişimine “*vatani ve milli*” olduğuna dair inanç sağlandıktan sonra izin verilmesi, CHP iktidarının henüz 10 Mayıs kurultayından önce de siyasi hayatın sınırlarını sol lehine gevşetme niyetinde olduğunu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla parti programı nispeten yumuşatıldıktan ve partinin yerelden besleneceği garantisi alındıktan sonra partinin faaliyetlerine yeniden izin verilmiştir.

TSDP, ardından 3 Mayıs'ta aynı isim ve liderle tekrar siyaset sahnesine çıkmıştır.⁴⁸ Tevetoğlu'na göre İstanbul Fatih merkezli olarak kurulan partinin kurucuları şöyledir: Cemil Alpay (Genel Başkan), Mustafa Yıldız (emekli binbaşı), Hakkı Sadık Acarlı (işçi) ve Yakup Savaş (kasadar üye).⁴⁹ TSDP'de bunlar yaşanırken, Türkiye'de ise İkinci Dünya Savaşı'nın iç ve dış bütün negatif çıktılarını üstlenmek zorunda kalan ve çareyi çok partili rejime geçmekte bulan CHP de hem kendisini hem de ülkeyi yeni düzene göre dizayn etmeye çabalıyordu. 1946 Mayıs'ındaki kurultayda CHP lideri ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, “*Milli Şef*” ve “*Değişmez Genel Başkan*” sıfatlarını bir kenara bırakarak, parti liderinin dört yıllık periyotlarla delegeler tarafından seçilmesine karar vermiştir. Aynı zamanda bu görece demokratik adımlar atılırken CHP, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı iktisadi zorlukların toplumda CHP'ye karşı bir öfke yarattığının da farkındaydı ve dolayısıyla en büyük rakipleri olan ve 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) henüz tam olarak örgütlenmeden seçime gitmek onlar açısından en makul yol olarak algılanmıştır. Sonuçta, normal şartlar altında 1947'de yapılması gereken seçimlerin 1946'ya alınmasına karar verilmiştir.⁵⁰

Seçim kararıyla beraber, TSDP'nin Ankara ve İstanbul İl Başkanları ile Merkez İdare Heyetinin 3 Temmuz'da yaptıkları toplantının ardından yapılan açıklamada her ne kadar seçim kararının aniden alınması dolayısıyla ülke çapında teşkilatlanmayı istedikleri düzeyde tamamlamamasalar da 21 Temmuz'da yapılacak olan 1946 Seçimlerine katılma kararı aldıkları duyurulmuştur.⁵¹ Bu dönemde partinin Genel İdare Kurulu üyelerinden olan Hakkı Sadık Acarlı, partisini CHP'yi desteklemek için ikna etmeye çabaladığını gösteren ve CHP Genel Sekreterliğine hitaben yazılmış 17 Temmuz tarihli şöyle bir mektup kaleme almıştır:

Bendeniz Türk Sosyal Demokrat Partisinin kurucularından olup Harici ve Dahili düşmanlarımıza büyük bir darbe indirmek maksadiyle Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikte hareket etmeği memleketim hesabına çok arzı ediyorum. Lider Cemil Alpay ile diğer mesai arkadaşlarımı iknaa çalışmaktayım. Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikteyiz şeklinde bir beyanname neşrini kabul ettirmeği ısrar ediyorum. Muvaffak olamadığım takdirde münferiden

⁴⁵ CB DAB C. 30-1-0-0/42-247-1.

⁴⁶ Bila 1999, 114.

⁴⁷ 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, 24 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 17 Haziran 1946'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, 19 Haziran 1946'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve 21 Haziran 1946'da Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi kurulmuştur. Bkz. (Tevetoğlu 1967, 538-585).

⁴⁸ “Cumhuriyet Döneminde Kurulan Siyasi Partiler”, TESAV, Çevrimiçi Erişim: <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten-Bu-Yana-Kurulan-ve-Kapatilan-Siyasi-Partiler.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2022).

⁴⁹ Tevetoğlu 1967, 536.

⁵⁰ Ahmad 1993, 105-106.

⁵¹ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1946.

bana bağlı bütün işçi teşekküllerle birlikte teylerimizi Cumhuriyet Halk Partisine verilmesini temine çalışıyorum. Keyfiyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönüye de arzettim. Yüksek emir ve direktiflerinize recalen muntazırım. Sonsuz hörmetlerimi sunarım.⁵²

Ancak parti, 19 Temmuz tarihinde Cumhuriyet'e gönderdiği bildiriye bazı şubelerin yoğun tehdit ve baskı altında kaldığını bildirmiş ve seçimlere katılmayarak daha uygun şartlarda yapılacak ilerdeki seçimlere katılacaklarını ifade etmiştir.⁵³ Partinin CHP'ye destek açıklaması, seçimlere kısa bir süre kala açıkladığı bu kararında görülmüştür. Acarlı, benzer biçimde 17 Ekim 1948'de yapılacak olan ara seçimlerden evvel, 25 Ağustos'ta CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran'a bir mektup yazarak partisi için en uygun adımın CHP adaylarını desteklemek olacağını ifade ederek, "*direktiflerinize muntazırım*" demiştir.⁵⁴ Mehmet Ali Aybar, Zekeriya ve Sabiha Sertel ve Behice Boran gibi solun sembol isimlerinin Türkiye'de demokrasinin kurulması, kapitalizmin gelişmesi, özgürlüklerin tanınması vb. sol açısından belli aşamaları temsil eden süreçlerin tamamlanacağına inançla DP'yi destekledikleri bu dönemde Acarlı'nın bu tutumu ilginç görünebilir.⁵⁵ Ancak, Acarlı'nın son ifadelerinden anlaşıldığı üzere onun bu seçimlerde CHP'den bir adaylık teklifi beklentisi içine girdiği belirtilebilir. Dolayısıyla Acarlı'nın partisinin işçi örgütlenmesinden sorumlu olduğunu da mektuplarının sonunda vurgulu olarak ifade ettiği düşünüldüğünde, partinin bir ölçüde SDF'yle aynı kaderi yaşadığı vurgulanabilir. Başka bir ifadeyle, partinin yönetim organında yer alan kişiler, kendi siyasi ikballerinin tesisi için işçilerin desteğini temin etmeye çalışmış ve kendilerinin siyaseten dikkat çekebilme çabaları için işçileri örgütlemeyi araçsallaştırmışlardır. Ancak Acarlı, CHP yönetiminden beklediği gibi bir cevap alamamıştır. CHP Genel Sekreteri Tefvik Fikret Sılay, 3 Eylül tarihli cevabında "*Memleket sevgisini ifade eden nazik mektubunuzu aldım*" diyerek teşekkürlerini sunmuş ve herhangi bir adaylık teklifinde bulunmamıştır.⁵⁶

1950 Seçimlerine katılma kararı alan TSDP'nin lideri Cemil Alpay, İstanbul adayı olmuştur.⁵⁷ TSDP, bu seçimler için yayınladığı beyannamede, din serbestisini tesis edeceğini, tekelleşmenin önüne geçileceği, askerlik süresinin azaltılacağı ve Doğu'nun kalkınması için gerekli girişimlerin yapılacağı ifade edilmiştir.⁵⁸ Görüldüğü gibi bu beyannamede bir yandan tekellerin kırılması gibi sosyal demokrasinin evrensel vaatlerinden biri yer alırken, yine sosyal demokrasinin kalkınmacı karakteristiği de Doğu özelinde ortaya konmuştur. Partinin en çarpıcı talebinin Çalışma Bakanlığının yanında bir de İşçi Bakanlığının kurulacağını ifade etmesi olduğunu belirten Landau'ya göre partinin hiç yayın organı olmamıştır. O, partinin ılımlı bir sosyalist parti olarak tasarlandığı belirtmiştir.⁵⁹ Koçak'a göre ise parti, vicdan, fikir, ifade hürriyetinin tanınması gerektiğini ve din ve mezhep farkı gözetmeden tüm topluma saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰ Parti, 1950 Seçimlerine İstanbul'dan aşağıda görülen dokuz isimle katılsa da hiçbir başarı elde edememiştir. Ayrıca Tevetoğlu'nun da ifade ettiği üzere partinin hiçbir zaman teşkilatı ya da yayın organı da olmamıştır.⁶¹

Dipnottaki listede görüldüğü üzere bu seçimlerde Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez)⁶² de TSDP listelerinden İstanbul adayı olmuştur. Ancak bu Eğilmez ve Alpay'ın ilk buluşması değildir. Daha önce 1945 yılında yapılan ara seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) aday çıkarmayarak çok partili döneme göz kırpması üzerine yapılan seçimlerde de hem Eğilmez hem de Alpay bağımsız aday olarak yarışmışlardır. Alpay, seçim öncesinde Son Posta'ya verdiği kısa mülakatında demokrasiye doğru atılan adımların kendisini siyaset için yeniden iştahlandırdığını ve toplumun refahıyla saadetini sağlamaya

⁵² CB DAB C. 490-1-0-0/436-1809-1.

⁵³ "Türk Sosyal Demokrat Partisi Başkanlığından Cumhuriyet'e", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946.

⁵⁴ CB DAB C. 490-1-0-0/437-1813-1.

⁵⁵ Yıldırım 2008, 25.

⁵⁶ CB DAB C. 490-1-0-0/437-1813-1.

⁵⁷ İstanbul adayları şöyledir: Mesih Akyiğit, Cemil Alpay, Şevki Ataca, Tefvik Birmen (Bağımsız), Şevket Büke, H. Ali Çelikkaptan, Muammer Kentmen, Sadeddin Özbatur ve Cafer Tayyar (Alfabetik), *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1950.

⁵⁸ "Türk Sosyal Demokrat Partisinin Beyannamesi", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁵⁹ Landau 1978, 168.

⁶⁰ Koçak 2012, 199-200.

⁶¹ Tevetoğlu 1967, 537.

⁶² Milli Mücadele yıllarında Anadolu Hareketiyle birlikte çalışmış, 1920'de Yunanlılara esir düşmüş, 1923'te imzalanan "Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Anlaşma" ile özgürlüğüne kavuşmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından bu partiye geçen milletvekillerindendir. Çevrimiçi Erişim: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cafer-tayyar-egilmez-1887-1958/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022).

dönük düşüncelerini gerçekleştirmek için aday olduğunu belirtmiştir.⁶³ 17 Haziran'da yapılan iki dereceli seçimlerde eski İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ ikinci seçmenden aldığı 472 oyla milletvekili olurken, diğer adaylar olan Hakkı Tarık Us 357, Cemil Topuzlu 171, Ahmet Hamdi Başar 22, Cafer Tayyar Eğilmez 18, Galip Kemâlî Söylemezoğlu 7, Hâlit Fahri Ozansoy 3, Semih Yürüten 2, Aka Gündüz 1 oy alırken Cemil Alpay'a da sandıktan yalnızca bir oy çıkmıştır.⁶⁴ Sonuçta ne Eğilmez ne de Alpay parlamentoya girememişlerdir. 1950 Seçimleri TSDP'nin katıldığı son seçimler olmuş ve parti, lideri Alpay'ın 1951 sonlarındaki ölümünün ardından münfesihi olmuştur.⁶⁵

Sonuç

Türkiye'de sosyal demokrasinin CHP'nin ortanın solu açılımıyla özdeşleşmesi, sosyal demokrasinin Türkiye'deki öncül örneklerinin ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Her ne kadar Osmanlı dönemindeki siyasi partiler ve özellikle sol hareketlere yakın zamanda ilginin artmasıyla beraber bu alandaki çalışmaların sayısı görece artsa da Cumhuriyet tarihindeki boşluklar hâlâ dikkat çekicidir. Kapitalizmin sosyal adaletsizlikleri ve sosyalizmin kuramsal durağanlığına alternatif bir yol olarak ortaya çıkan ve kapitalizmle demokrasiyi kitleler lehine adil bir bölüşüm yaparak uzlaştırmayı hedefleyen sosyal demokrasinin Türkiye'ye gelişi de geç olmuştur. Ancak her ne kadar böyle olsa da SDF ve TSDP gibi örneklerde görüldüğü üzere Türkiye'deki sosyal demokrat hareketler dünyada sosyal demokratlar için en önemli kırılma noktalarını temsil eden dönemlere yetişebilmişlerdir.

Bunlardan ilkinin temsil eden Bolşevik Devrimi sonrası dönemde Bolşevikler ve sosyal demokratlar arasındaki ayrışma ve İkinci Enternasyonal'in çöküşüne denk gelen SDF, dönemin sosyal demokratlarının argümanlarına yakın bir çizgi izlemiştir. Sosyal demokratların kapitalist Batı dünyasını yeniden ayağa kaldırma misyonunu tam istihdam ve adil bölüşüm gibi düşüncelerle üstlendiği ve dolayısıyla sosyal demokrasi için ikinci bir kırılma noktasını temsil eden İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan TSDP ise sosyal demokrasinin bu misyonunu "*toprak reformu*" gibi yerel gereksinimlerle harmanlayarak ortaya koymuştur. Ancak hem SDF örneğinde hem de TSDP örneğindeki bazı benzerlikler dikkat çekicidir. İlk olarak iki partinin de yayın organı olmaması, bu partilerle ilgili ulaşabilecek kronolojik, kurumsal ve pratik tartışmalar ile bilgi kaynaklarını sınırlandırmıştır.

Dolayısıyla bu durum, bu çalışmanın da sınırlılığının sebebidir. İkinci olarak iki parti de örgütlenme faaliyetleri ve kurumsallaşma noktasında çok başarılı olamamışlardır. Özellikle ikinci örneğin liderinin ölümünün ardından münfesihi olması da bu handikaptan kaynaklanmıştır. Bu iki ortaklığın nedeni maddi kaynak sınırı olarak ifade edilebilecek olsa da üçüncü ortaklaşma olan bu partilerin yöneticilerinin yönetim kademelerinde koltuk elde etmek için işçileri ve ideolojilerini araçsallaştırmaları, partilerin ömürlerinin kısa olmasının tek nedeninin kaynak sınırlılığı olmadığını gösterir niteliktedir. Çünkü ideolojik ve toplumsal iddiası olmayan, bireysel iddialarla hareket eden siyasi hareketlerin ömürleri de o iddiaların başarı ya da başarısızlığının kesinleşmesiyle son bulur. Sonuç olarak, Türkiye'de sosyal demokrasinin tarihinin CHP'nin 1960'lardaki açılımından öncesi olduğunu gösterme çabası içindeki bu makale, bu partilerin ana argümanlarını gözler önüne sererek bu alanda yapılacak olan sonraki çalışmalara bir katkı sunma amacındadır.

⁶³ *Son Posta*, "Niçin Milletvekili Olmak İstiyorlar", 10 Haziran 1945.

⁶⁴ Koçak 2010, 421.

⁶⁵ Landau 1978, 168, Tevetoğlu 1967, 537.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1993). The making of modern Turkey. London: Routledge.
- Ahmad, F. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876–1923) içinde. İstanbul: İletişim.
- Bauböck, R. (2005). Paradoxes of self-determination and the right to self-government. Global justice and the bulwarks of localism: human rights in context içinde (s. 101-127). Brill Nijhoff.
- Belge, M. (2007). Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Sol içinde (s.19-48). İstanbul: İletişim.
- Berman, S. (1998). The social democratic moment: Ideas and politics in the making of interwar Europe. Harvard University Press.
- Bila, H. (1999). CHP, 1919-1999. İstanbul: Dogan Kitap.
- Emre, Y. (2013). CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol. İstanbul: İletişim Yayınları
- Esmer, G.T. (2006). CHP 1965-1980: Türk siyasal yaşamında ortanın solu. Antalya: Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Gökbilgin, M.T. (2011). Milli mücadele başlarken. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İleri H. (1998). Türkiye'de Sosyal Demokrasi: 1908-1998. Ankara: Gündüz Kitabevi.
- Koçak, C. (2010). Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları: 1945-1950. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Landau, J. (1978). Türkiye'de Aşırı Akımlar. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Nuşirevan, Z. (1977). Mustafa Suphi ve Yoldaşları. İstanbul. Güncel Yayınlar.
- Örnek, C. (2015). Türkiye'nin Soğuk Savaş düşünce hayatı. İstanbul: Can Yayınları.
- Parla, T. (2009). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Sarıtaş, İ. (2006). Sosyal demokrasi: Geçmişten günümüze. Ankara: Orion.
- Tevetoğlu, F. (1967). Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910-1960). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Timur, T. (1986). Osmanlı kimliği. İstanbul: Hil Yayın.
- Toker, M. (1990). Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: 1944-1973. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toprak, Z. (1985). Milli iktisat: Cilt 3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi İçinde (s. 740-747). İstanbul: İletişim.
- TSDP. (1946). Türk Sosyal Demokrat Partisi Programıdır. İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Tunaya, T.Z. (1995). Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1988). Türkiye'de siyasal partiler. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925). İletişim: İstanbul.
- Yaşlı, F. (2020). "Halkçı Ecevit": Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yıldırım, S. (2008). Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında 'Kayıp'Zamanın İzinde. Praksis, 18, 23-42.

Yılmaz, O.A. (2021). Neo-Kantçı Ahlak Felsefesi Bağlamında Sosyal Demokrat Revizyonizm Tartışmaları. Felsefe Arkivi, 54, 97-116.

Cafer Tayyar Paşa hakkında bilgi için bkz. Çevrimiçi Erişim: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cafer-tayyar-egilmez-1887-1958/> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022).

“Cumhuriyet Döneminde Kurulan Siyasi Partiler”, *TESAV*, Çevrimiçi Erişim: <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten-Bu-Yana-Kurulan-ve-Kapatilan-Siyasi-Partiler.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2022).

Zenon hakkında bilgi için bkz. Çevrimiçi Erişim: <https://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/haberler/teori-dergisi-ocak-sayisinda-milliyetcilik-ve-halkcilik-bolunmesi-10257> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022).